

A társadalomtudományi szakirodalmi információellátás fejlesztése

A társadalomtudományok növekvő szerepe az állam és a társadalom előtt álló feladatok megoldásában mindinkább ráirányította a figyelmet a kutatások, valamint a kutatási eredményeket alkalmazó gyakorlat fokozódó információigényeire és az információellátás fejlesztésének sürgető voltára.

Lemaradás a társadalomtudományi tájékoztatásban

Világosra tapasztalható, hogy az információellátás szervezettsége és színvonala nem áll összhangban a társadalomtudományok megnövekedett feladataival, s messze elmarad a természettudományok és az alkalmazott tudományok információellátottságának fejlettsége mögött is. Míg a műszaki, az orvosi és a mezőgazdasági szakterületek információellátását fejlett gépi technikát alkalmazó, korszerű dokumentációs-információs intézmények biztosítják, a társadalomtudományi szakterületeken általában nem állnak rendelkezésre ilyen intézmények.

A *III. könyvtárügyi konferencia* a könyvtárügy fejlődésének a társadalom fejlődésével való összhangját vizsgálva megállapította, hogy népgazdaságunk és tudományos életünk fejlődése, a hazánkban is kibontakozó tudományos-technikai forradalom következtében erőteljesen fejlődött a szakirodalmi tájékoztatás. Ez az előrehaladás legjobban az alkalmazott tudományok — elsősorban a műszaki tudományok — területén bontakozott ki. A hazai társadalomtudományi információszolgáltatások is bizonyos fejlődést értek el az elmúlt másfél-két évtized alatt, de sem mennyiségileg, sem minőségileg *nem tartottak lépést a fokozódó szükségletekkel*.

Mindezek alapján a *III. könyvtárügyi konferencia* sürgette a társadalomtudományi tájékoztatás ügyének rendezését. A konferenciát követően a rendezés mikéntjének körvonalazásához szemügyre kellett vennünk, hogy milyen külföldi megoldási variációk szolgálhatnak tanulsággal (mert a szocialista országokban és a fejlett tőkés országokban egyaránt törekvések vannak a fejlődést gátló állapot felszámolására), s hogy milyen tényezők akadályozzák a hazai fejlődést. Továbbá meg kellett vizsgálnunk azt is, hogy viszonyainkat figyelembe véve a társadalomtudományi tájékoztatás kifejlesztésének, illetve továbbfejlesztésének mi a leggyorsabb, leggazdaságosabb, leghatékonyabb útja és módja.

Külföldi tájékoztató rendszerek — adatbankok

Ami a külföldi törekvéseket illeti, a szocialista országokban — többnyire párt-határozatok alapján — kormányzati döntésekkel alapozták meg és fejlesztik ki a korszerű társadalomtudományi információellátást. Ezekre az intézkedésekre az jellemző, hogy a társadalomtudományok egészét átfogják és munkamegosztáson alapuló, koordinált információellátó szervezetet építenek ki. A *Szovjetunióban* az SZKP Központi Bizottságának 1967. évi, *A társadalomtudományok további fejlődését és a kommunizmus építésében betöltött szerepük további növelését szolgáló tennivalókról* c. határozata alapján építenek ki országos információs rendszert és hálózatot. Ennek központja az Akadémia Társadalomtudományi Tudományos Tájékoztató Intézete (INION), amely részint információs szolgáltató, részint a közreműködő tájékoztató intézmények munkáját koordináló intézet. Hasonló funkciókat lát el a Bolgár Tudományos Akadémia Matematikai, Természet- és Társadalomtudományi Tájékoztató Intézete is. Romániában a közelmúltban hozták létre a Társadalom- és Politikai Tudományok Információs Központját. Az NDK-ban minisztertanácsi határozat intézkedik az információügy fejlesztéséről, és az információellátásban közreműködő intézmények többlépcsős rendszerét építik ki, amelynek működését központi koordináló szerv fogja össze.

Több országban nincs a szocialista államokban meghonosított, valamennyi tudományra kiterjedő, szervezett társadalomtudományi információs rendszer. Egyes társadalomtudományi ágazatok információellátásának javítására azonban történnek

intézkedések, elsősorban azokban a tudományokban, amelyek a szociálpolitikával, a közigazgatással, a gazdaságfejlesztéssel és az oktatással összefüggő állami feladatok megoldását segítik.

A fejlett tőkés országokban létrehozták az információellátás új típusú intézményét, az *adatbankot*. Ez a gépi technika alkalmazásával megsokszorozza a társadalomtudományok információellátási lehetőségeit: a gépbe táplált információanyagot (például a szociológiai felmérések adatanyagát) ún. másodlagos elemzés céljára a kutatás rendelkezésére bocsátják, s így lehetővé válik, hogy új szempontok alkalmazásával az eredeti feldolgozástól eltérő tudományos eredmények is szülessenek.

A megoldásra váró hazai feladatok

A fő problémák, amelyeknek kiküszöbölését a hazai rendszer kifejlesztésekor figyelembe kell venni, a következők:

Nem kielégítően szervezett *a kapcsolat* az információval ellátandó tudományágak és az ellátó intézmények között. Az ellátó intézmények szolgáltatásai tudománypolitikai orientáció hiányában és a szakterületek tudományos és gyakorlati feladatainak hézagos ismerete miatt nem mindig az ellátandók feladatai által meghatározott információs szükségletek alapján születnek, hanem a feldolgozott szakirodalom kínálta lehetőségek nyomán alakulnak ki.

A különféle intézmények keretében működő információs szervezetek szolgáltatásai elsősorban helyi igényeket elégítenek ki, s ágazati tudományterületi hatókörű intézmények — illetve ezek koordinációs tevékenysége — hiányában e szolgáltatások nem fedezhetik a tudományterületek teljes igényskáláját.

Az információellátó intézmények között nem érvényesül *szervezett együttműködés* a szolgáltatás nyújtásában. Gyakoriak a párhuzamosságok, nagyok az információs „fehér foltok” — például számos fontos szakterületen nem fejlődött ki információs tevékenység. Hiányzik, vagy elégtelen a hazai tudományos eredményekről tudósító információs tevékenység. A gyakorlat kialakított bizonyos spontán munkamegosztást egyes szakterületeken a szolgáltatások nyújtásában, de ez messze elmarad a tervszerű együttműködés lehetőségeitől.

Mindezek alapján társadalomtudományi információs rendszerünk szervezetére vonatkozóan a következő elképzelésünk alakult ki.

A tervezett információs rendszer

Az információellátást *könyvtárakra alapozva*, lehetőleg könyvtárakkal közös szervezetben kell kifejleszteni, mert a társadalomtudományok számára szükséges információk forrása nagymértékben a szakirodalom. Ezért a hatékony és gazdaságos információellátás a könyvtárakban felhalmozott *szakirodalmi bázis és az arra épülő információs tevékenység összekapcsolásával* fejleszthető ki.

Az információellátást *tudományáganként* kell megszervezni, illetve kifejleszteni, mivel a különféle tudományágak információigényei, az igényelt szolgáltatások típusai stb. lényeges eltéréseket mutatnak. A tudományágankénti szervezés célszerűségét az is indokolja, hogy a könyvtárak tudományágankénti szakosítással működnek. E szervezési elv mellett azonban napirenden kell tartani a valamennyi vagy több tudományág számára alapvetően fontos ideológiai, politikai stb. kérdések információs feltárásának központi megszervezését is.

Az egyes tudományterületek információs szükségletét fedező szolgáltatási rendszereket információs hálózatok keretében kell kiépíteni. A hálózatok élén a szakterület legnagyobb nyilvános szakkönyvtárából — amely legtöbb esetben a *gyűjtőköri kooperáció vezető intézménye* — kifejlesztendő információs szakközpont álljon. A hálózat tagjai az információellátásban közreműködő intézményi szakkönyvtárak és információs szervezetek. Az információs szakközpont egyfelől szolgáltató intézmény, másfelől koordinátor. Mint *szolgáltató intézmény* az alapszolgáltatásokat nyújtja, mint *koordinátor* a közreműködő ellátó intézmények munkamegosztásának és együttműködésének szervezője. A koordinátori tevékenység természetesen nem hatósági jellegű, a koordinálás a szakmai érdekek mérlegelésével történik. A hálózatba tartozó könyvtárak, illetve intézmények információs részfeladatokat látnak el.

A Magyar Tudományos Akadémia érdekelt intézményeinek feladatuk gondoskodni arról, hogy összhang és kölcsönhatás legyen az információi igénylő szakterületek és az információs ellátás között. Az információs munkában részt vevő intézményeknek ismerniük kell a tudományág soronlevő és távlati feladatait, az ellátással kapcsolatos követelményeket.

A társadalomtudományi információs rendszer koordinált működését és az információellátás összehangolt egységként történő fejlesztésének elősegítését támogassa a

szakközpontok vezetőiből, a Művelődésügyi Minisztérium és az MTA képviselőiből szervezett *állandó bizottság*. E testület feladatköréhez tartozik az információs szükségletekkel kapcsolatos követelmények meghatározása, az információs szakközpontok működési programjának véleményezése, a szolgáltatások kritikája stb. Az operatív munkafeladatok ellátására feltétlenül szükséges egy — néhány főnyi személyzettel működő — *munkaközpont* létrehozása is.

A megvalósítás útja

A kormány *Tudománypolitikai Bizottsága* (TPB) ez év elején napirendre tűzte a társadalomtudományi információk tevékenység fejlesztésére vonatkozó javaslatunkat. Megállapította, hogy a társadalomtudományi információellátás fejlesztése a X. kongresszus és a párt tudománypolitikai irányelvei által megjelölt tennivalók elvégzésének, a társadalomtudományok előtt álló feladatok megoldásának fontos feltétele. Ezért a társadalomtudományok területén egységes, tudományágként differenciált információs rendszert kell kifejleszteni. Az információs rendszernek a társadalomtudományi kutatást, a kutatás eredményeire alapozott gyakorlatot, az oktatást és a továbbképzést kell szolgálnia.

A Tudománypolitikai Bizottság megbízta a művelődésügyi minisztert, hogy az MTA főtítkárával és más érintett állami szervekkel egyetértésben lássa el a társadalomtudományi információügy fejlesztésével kapcsolatos ágazati irányítás feladatait, ennek keretében gondoskodjék a társadalomtudományok információs rendszerének fejlesztésére vonatkozó *részletes programok kidolgozásáról* és a társadalomtudományi információs rendszer és az egyéb szakmai információs rendszerek közötti kapcsolatok kiépítéséről és fenntartásáról.

Mivel a társadalomtudományi kutatásnak a párt- és állami dokumentumokban kiemelt ideológiai fontossága a társadalomtudományi információs tevékenységre is fokozott felelősséget hárít, a Tudománypolitikai Bizottság állást foglalt abban, hogy ezt a tevékenységet tartalmi tekintetben úgy kell kifejleszteni, hogy az a saját tudományos eredményeink bel- és külföldi népszerűsítésén kívül hozzájáruljon a külföldi — mindenekelőtt a baráti országokból származó — kutatási eredmények hazai elterjesztéséhez is. A szolgáltatások ideológiai tartalmára való tekintettel egyidejűleg gondoskodni kell az információk megfelelő válogatásáról, és biztosítani kell az információs szolgáltatásoknak a felhasználói csoportok szerinti differenciálását, valamint az információs tevékenység egészének folyamatos figyelemmel kísérését.

A Tudománypolitikai Bizottság elfogadta a szervezeti sémára vonatkozó, az előbbieken vázolt javaslatot és jóváhagyta, hogy *információs szakközpontként* működjék:

a közgazdaságtudományok területén	— a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára
az állam- és jogtudományok területén	— az Országgyűlési Könyvtár
a politikai tudományok területén	— az Országgyűlési Könyvtár
a szociológia területén	— a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
a pedagógia területén	— az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
a világirodalom és az egyetemes nyelvészet területén	— az MTA Könyvtára
a magyar történettudomány területén	— az Országos Széchényi Könyvtár
a szervezés- és vezetéstudomány területén	— az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ

Fokozatos kiépítés

A Tudománypolitikai Bizottság a társadalomtudományi információs rendszer *több üemben* való kiépítésével értett egyet. E szerint a felkészültségi szintnek és az erre a célra rendelkezésre álló szellemi és anyagi forrásoknak figyelembe vételével a fokozatosság elvét kell érvényesíteni a kijelölt szakközpontok kiépítésében és azokon a tudományterületeken, ahol még nem történt meg a szakközpont kijelölése.

Továbbá — minthogy a társadalomtudományi kutatás legfőbb forrása a legtöbb tudományterületen még ma is a hagyományos primér irodalom — a fejlesztés első szakaszában az erőfeszítéseket a szakirodalmon alapuló információellátás kibontakoztatására kell koncentrálni. Egy későbbi szakaszban — amelynek megalapozását vizsgálatokkal és kutatásokkal már most meg kell kezdeni — kell gondoskodni a társadalomtudományi kutatás *hagyományos*, de nem publikált (kézirattári, levéltári dokumentumok, statisztikai felvételek stb.), valamint *új típusú primér dokumentumai-val* (empirikus szociológiai vizsgálatok anyagai, mágnesszalagokon tárolt információk stb.) összefüggő információs tevékenység kifejlesztéséről.

Az ismertettelt előmunkálatok és a Tudománypolitikai Bizottság állásfoglalása alapján a kijelölt szakközpontokban *megkezdődött a munka*. A központok azon fáradoznak, hogy az adott társadalomtudományi ágazatban kialakítsák az információellátás

modelljét. Ennek érdekében tanulmányozzák az általuk ellátandó társadalmi igényeket, azt, hogy ezeknek kielégítésére jelenleg milyen szolgáltatások állnak rendelkezésre, továbbá milyen külföldi — különösen szocialista országban előállított — szolgáltatások hazai alkalmazására nyílnak lehetőségek, és milyen új szolgáltatások megindítására van szükség. A társadalomtudományi információs tevékenység továbbfejlesztése, az összhang megteremtése a tudományterületek igényei és az információ-ellátás színvonala között *hosszú, folyamatos munkát igényel*. Az eddig történtek csak a kezdeti lépések megtételére teremtettek lehetőséget.

Kondor Istvánné

A KGST államok közös információs rendszere

Ma már senki nem vonja kétségbe a folyamatos tájékozódás szükségességét, ez a tájékozódás azonban egyre nehezebb. Rengeteget írtak a kérdésről, így elég csak utalnunk a leglényegesebb problémákra. Nemcsak óriási mennyiségű irodalom lát napvilágot évente (egyre differenciáltabb ágazatokban), de a töméntelen közlemény egymásra halmozódik: a hegy egyre magasabb. További nehézség, hogy a kiadványok mellett mind nagyobb szerepet kap a *nem publikált anyag* (az a tudományos szöveg, amely csak gépiratban van meg, hiszen a téma legfeljebb 20–30 embert érdekel; általában a kutatási jelentések; az egyes intézmények adattárai stb.). Végül ne feledjük el, hogy *egyre több ország* játszik a tudomány területén is aktív szerepet, tehát a figyelendő terület földrajzilag is kiszélesedett.

Teljesen új helyzet alakult ki, kétségtelen. Eredményt elérni a régi módszerekkel már nem lehet. A leglényegesebb változások a következők:

- a) Elszigetelt tájékozódási kísérletek helyett *tájékoztatási rendszerre* van szükség.
- b) A feladat így is csak *nemzetközi összefogással* oldható meg. Minden ország az egész világ terhét nem veheti magára.

Valóban, ezekben az években annak vagyunk tanúi, hogy minden állam igyekszik kialakítani egybehangolt tájékoztatási rendszerét, amelyben valamennyi fontos ismeretág megkapja a helyét és súlyát. Ugyanakkor érik a nemzetközi összefogás is. Maga az UNESCO nagy erőfeszítéseket tesz a UNISIST néven ismert, világot átfogó tájékoztatási rendszer megteremtésére (lásd a Könyvtáros 1972/5. számát). Különleges probléma a szocialista országoké, ezek aktív szerepet vállalva az általános nemzetközi szervezetekben, egymással még intenzívebb és szorosabb együttműködésre törekcsenek. A műszaki-gazdasági haladás, főleg pedig a Komplex Program végrehajtása számára alapfeltétel a jól szervezett információ.

Ilyen alapon dolgozták ki 1969-ben a *Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ (NTMIK)* tervét, majd írta alá az erre vonatkozó egyezményt nyolc szocialista ország. Hazánkban ez az 1970. évi 11. sz. törvényerejű rendelettel lépett életbe. Azóta egyre erősödő ütemben folyik a közös vállalkozás megszervezése. Illő tehát, hogy lapunk is beszámoljon róla.

Az NTMIK és az NTMIR

Mindenekelőtt jegyezzünk meg egy másik rövidítést is, az NTMIR-t, amely Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer jelent. Tehát van egy Központ, amely a munkálatok legfőbb szervezője, vagyis intézmény — és van maga a Rendszer, a nyolc ország közös információs együttese.

A Központtól azt kell tudnunk, hogy székhelye Moszkva, de személyzetében a résztvevő országok szakemberei vegyesen dolgoznak együtt. Legfőbb irányító szerve a *Meghatalmazott Képviselők Bizottsága* (MKB), amely a szerződő feleknek a kormányok által kinevezett állandó képviselőiből áll. Ebben a testületben mindegyik részt vevő állam egy-egy szavazattal rendelkezik. Fontos szerepe van még a *Tudományos Tanácsnak*, amely azonban csak véleményező szerv, de szintén a részt vevő országok által kinevezett személyekből áll. A Központ operatív ügyeinek irányítása az igazgató kezében van, őt az MKB nevezi ki.

A Rendszer egyik alapvető feladata, hogy minden részt vevő ország számára biztosítsa a hozzájutást a világ dokumentum- és adatállományához. Ehhez *munkamegosztás* és megfelelő *információcsere* szükséges. Szükségesek azonban a legkorszerűbb módszerek, elsősorban a *számítástechnika* is. Végül természetesen cél az országok tájékoztató rendszerei közt még mutatkozó *színvonalbeli különbségek csökkentése*, majd megszüntetése.